

РЕФЕРАТ РОБОТИ
**«ГАЛИЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЕКОНОМІКА: СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНА ВІЗІЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО»**
доктора історичних наук, старшого наукового співробітника відділу новітньої
історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ПАСІЦЬКОЇ ОКСАНИ

До завершення Першої світової війни Галичина перебувала у складі Австро-Угорщини, а після її розпаду та нетривалого періоду існування Західноукраїнської Народної Республіки і до 1939 р. – у складі Польщі. Незважаючи на норми міжнародного права, Польща порушувала автономний статус українських етнічних земель та різними способами намагалася посилити свої позиції в Галичині. Політика “польської монополії” викликала серед українців бажання незалежнення та протистояння не лише в політичному та культурному, а й економічному житті. У міжвоєнний період на території Галичини, крім українців, проживали поляки, євреї та представники інших національностей. За даними перепису 1921 р., на території Східної Галичини проживало 2 970 420 українців, а за переписом 1931 р. – 3 256 329, що становило 52–54 % від загальної кількості населення. Понад 90 % українців проживали в селах, а в містах українці за кількістю займали третє місце після поляків та євреїв. Віддзеркаленням етнодемографічних відносин у регіоні стала зайнятість та соціальна структура населення. Українці переважали у сільському господарстві та володіли незначними сільськогосподарськими угіддями. Значна частина українців займалася ремеслами та промислом, але в суспільно важливих сферах, пов'язаних з кадровою політикою Польської держави, їхня питома вага була незначною. У державних структурах домінували поляки, а у комерційній сфері – євреї. Однак ці чинники не стали перешкодою на шляху до економічного розвитку регіону, зокрема досягнення добробуту українців на зразок розвинутих європейських держав.

У світовій господарській кон'юктурі Галичина вирізнялася такими суспільно-економічними особливостями, як промислове виробництво, торговельний баланс, концентрація іноземних інвестицій, джерело сировини та фахової робочої сили. Економічному розвитку регіону сприяла наявність

природних ресурсів (нафта, газ, сіль). Край був одним з найбільших експортерів деревини та сільськогосподарської продукції у Європі. Тут розвивалася деревообробна, нафтова, легка промисловість. Найприбутковішим був нафтовий промисел, який приваблював іноземних інвесторів (австрійців, німців, американців, англійців, французів). Борислав здобув славу європейської нафтової столиці Європи, його порівнювали з містом нафтових магнатів – Баку. На початку ХХ ст. нафтовий бум охопив увесь галицький регіон, який називали галицькою Каліфорнією. Тут функціонували великі нафтові компанії та підприємства, серед них “Галіція”, “Польмін”, “Малопольща”. Серед українських підприємливих людей у нафтовому бізнесі були задіяні А. Шептицький, І. Левинський, М. Терлецький, Р. Кульчицький. Проте уже у 1920–1930-х рр. галицьку нафтову промисловість охопила криза, зумовлена геополітичним та економічним (зміна торговельної кон’юнктури Польщі, світова економічна криза, зниження ціни на нафту), природним (зменшення запасів нафти) та людським (відсутність системного розвитку нафтового промислу) чинниками.

Суперечливі соціально-економічні та політичні реалії Галичини у складі Польської держави призвели до пошуку українцями нових шляхів ефективного економічного розвитку, формування національної господарської моделі, зумовили появу економічних питань у програмах та їх вирішення у діяльності політичних партій (УНТП, УНДО, УСРП, УСДП, ОУН, ФНС, КПЗУ тощо). Український економічний патріотизм еволюціонував від поглядів Івана Франка до Костя Левицького та Юліана Павликовського. У 1920–1930-х рр. в українському політикумі посилювалися національно-демократичні та націоналістичні впливи, які поєднували економічний розвиток з політичною самостійністю українців. В українському соціумі прослідковувалася тенденція до посилення економічного патріотизму: поширення гасла “свій до свого по своє”, відстоювання права на землю, націоналізація міст, оволодіння підприємницькою сферою, розвиток кооперації та економічної освіти. Загалом господарську політику українців у міжвоєнний період можна охарактеризувати

кількома гаслами, навколо яких українці формували свою діяльність: самодостатність, здобуття міст, право українців на землю, створення власного національного капіталу, виробництва і торгівлі, оволодіння ринком за межами українських і польських земель.

Основними складовими національного господарського руху в Галичині була кооперація та приватне підприємництво. Приватницька та кооперативна діяльність українців підтверджувалася словами Костя Левицького: “Творити для себе економічні установи може тільки нарід самосвідомий, а дійти до свободи національної – може тільки нарід економічно незалежний, значить заможний”. Кооперативний рух другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. відіграв роль важливого чинника економічного національного відродження. Українська кооперація сформувалася під впливом локальних та світових тенденцій і стала зразком організованості українців в економічній сфері. Успішні кооперативні діячі – Василь Нагірний, Остап Нижанківський, Євген Олесницький, Юліан Павликовський, Остап Луцький, Андрій Жук, Степан Федак – розглядали розбудову економічних підвалин українства як органічну складову єдиного націєтворчого процесу. Зокрема, В. Нагірний реалізовував ідею розвитку української кооперації на зразок Швейцарії. На основі досвіду Німеччини, Данії, Англії та Франції в Галичині успішно функціонували три кооперативні напрямки: споживчий, кредитний та сільськогосподарський. РСУК став об’єднуючим кооперативно-контролюючим і просвітнім центром. Чільне місце серед українських кооперативів займали “Центробанк”, “Народна торгівля”, “Маслосоюз”, “Центросоюз”, мережа яких охоплювала численні галицькі міста, містечка та села. Завдяки їхній діяльності розвивалася економічна культура населення, підвищувалася продуктивність та конкурентоспроможність українців. Кооперативи представляли різні галузі промисловості – від будівельної (Кооператив інженерних робіт) до легкої (“Українське народне мистецтво”, “Труд”), від виробництва кавових напоїв (“Суспільний промисл”) до церковного реманенту (“Достава”). Успішним кооперативним проектом українців був тернопільський кооператив

“Будучність”, у структурі якого функціонувала фабрика цигаркового паперу “Калина”, продукція якої конкурувала з відомими тогочасними брендами. Українська кооперація поширювалася також на сферу охорони здоров’я та культуру. Серед усіх економічних ініціатив українців кооперація виявилась найбільш успішною, адже вдалося побудувати своєрідну “кооперативну державу” і значно потіснити євреїв на позиціях торгово-фінансових посередників. Зокрема, кооперативна мережа “Маслосоюзу” монополізувала переробку і торгівлю молочною продукцією, “Народна торгівля” змогла зосередити у своїх руках значну частину гуртової торгівлі в регіоні. Економічні інтереси українських селян захищало аграрне товариство “Сільський господар”, відомими представниками якого були Тит Войнаровський, Євген Храпливий, Михайло Холевчук. Товариство на теоретичному і практичному рівні сприяло розвитку рослинництва та тваринництва, піднесенню добробуту сільських господарів, а завдяки співпраці з державними, громадськими та кооперативними установами сільськогосподарську продукцію успішно експортувало за кордон. У міжвоєнний період українці Галичини зуміли створити власний фінансовий сектор та сконцентрувати національний капітал. Фінансово-кредитну систему формували українбанки, райфайзенівки, об’єднані “Центробанком”, а страховий сектор представляло товариство “Дністер”. Запорукою успішної діяльності кооперативних установ також була їхня тісна співпраця з культурно-освітніми установами, Церквою та приватним підприємництвом.

Однією з форм національного економічного руху в Галичині було приватне підприємництво. Підприємницьке середовище формували купці, комерсанти, промисловці, а згодом їх почали називати бізнесменами. У міжвоєнний період українські підприємці сформувалися як окрема соціальна група та перебували у запеклій конкуренції з поляками та євреями. Основними організаційно-інституційними формами українських підприємців були соціальні організації: товариство українських ремісників і промисловців “Зоря”, Союз українських купців і промисловців, Товариство українських кооператорів,

Українське технічне товариство, які відстоювали інтереси підприємливих людей, а досвід їхньої діяльності засвідчив необхідність об'єднання зусиль для покращення добробуту українців та економічного розвитку краю. Українські підприємці представляли різні галузі промисловості: від легкої (килими Михайла Хамули) та харчової (солодощі Кліментини Авдикович) до будівельної та металообробної (печі, кахлі Івана Левинського, церковні дзвони Брилинських), від рекламно-видавничого (фірма “Фама” Романа Шухевича, видавничий концерн Івана Тиктора) до готельно-ресторанного бізнесу (“Народна торгівля”, кафе “Катруся”, “Говерла”) тощо. Галицьке підприємницьке середовище своїми ідеями та працею збагачували жінки. Лідерами жіночого бізнесу були Кліментина Авдикович, Олена Левицька, Олена Кульчицька, Герміна Шухевич та інші. Зразковим українським підприємцем був Іван Левинський – засновник одного з найбільших будівельних концернів в Галичині. Завдяки новаторській та професійній діяльності українських підприємців у містах формувалися окремі промислові дільниці, а Львів називали українським Манчестером та асоціювали з промислово розвинутими європейськими містами.

Фактором економічного розвитку галицького регіону була економічна освіта (промислово-реміснична, торгово-кооперативна, агротехнічна), яка розвивалася на зразок фахової освіти США, Данії, Німеччини, Чехословаччини. У Галичині функціонувала мережа польських приватних та державних фахових шкіл, діяльність яких забезпечувалася на державному рівні. Економічною освітою євреїв займалася спеціальна організація “Вузет”. На відміну від поляків економічна освіта українців мала приватний характер. Створенням та діяльністю українських економічних навчальних закладів займалися приватні педагогічні, просвітні, кооперативні та соціальні організації та установи (“Просвіта”, “Рідна школа”, жіночий кооператив “Труд”, сестри Василянки, “Маслосоюз”, РСУК), у роботі яких відзначилися Іван Лучишин, Денис Коренець, Віктор Доманицький, Олена Степанів-Дашкевич, Карло Коберський, Ілля Витанович та інші педагоги. Спільними зусиллями було створено систему

економічної освіти, яку формували ремісничо-промислові, торговельно-кооперативні, сільськогосподарські навчальні заклади, школи домашнього господарства та мережа професійних курсів. Завдяки їхній діяльності збільшилася кількість кваліфікованих робітників, кооператорів, агрономів, бухгалтерів, які забезпечували ефективну діяльність українських економічних установ та підприємств. Особливою популярністю користувалася торговельна школа “Просвіти” і кооперативний ліцей РСУК, які виконували роль навчально-виробничих комплексів. Вищого українського економічного навчального закладу в Галичині не було. Його функції виконувала Українська господарська академія в Подебрадах (Чехословаччина), яка була не лише освітньою, а й науковою установою і тісно співпрацювала з товариством “Сільський господар” та іншими українськими економічними організаціями Галичини.

У зв’язку з економічним розвитком, створенням мережі кооперативів та приватних підприємств збільшилася кількість товарів, що сприяло посиленню конкуренції між українськими, польськими та єврейськими товаровиробниками. За зразком європейських країн, у Львові на державному рівні щороку проводили “Східні торги”, які сприймали не лише як економічну виставку, а й політичну акцію. З метою подолання конкуренції та підтримки національного товаровиробника, упродовж 1920–1930-х рр. у галицьких містах та містечках з ініціативи представників українських економічних установ та товариств під гаслом “Свій до свого по своє” періодично проводили сільськогосподарські, промислово-ремісничі, технічні, книжкові виставково-ярмаркові заходи, виставки народного одягу, які стали віддзеркаленням соціально-економічного становища регіону. Проведенням виставково-ярмаркових заходів займалася Комісія розбудови українського промислу при Українському технічному товаристві. Центрами публічних виставково-ярмаркових заходів були Львів, Стрий, Станиславів, Перемишль, Коломия. Свою продукцію українські кооператори та підприємці презентували на місцевих та світових виставках.

Наприкінці XIX – першій третині XX ст. важливу роль у у галицькому суспільстві відіграла УГКЦ, зокрема митрополит Андрей Шептицький, який впливав на формування господарської кон'юнктури краю та добробут українців.

Митрополит Андрей Шептицький – величава постать, великий син та провідник українського народу, який є феноменом історії УГКЦ та історії України загалом. Це людина, в якій поєдналися на перший погляд протилежні риси – обітниця бідності та велика суспільно-організаційна та меценатсько-підприємницька діяльність. Адже відомо, що ставши монахом він відмовився від усіх статків. Його служіння Церкві та Народові було надзвичайно широке. Своєю всесторонньою працею він суттєво вплинув на формування національної, релігійної, господарської самосвідомості українського народу. У всіх сферах своєї діяльності митрополит проявив себе як відповідальний душпастир, який працював для добра суспільства. Будучи у вирі тогочасних подій, Кир Андрей бачив і повчав, як будувати культурно, політично, економічно нашу державу. “Божу батьківську землю любити і не пускати її з рук, і на ній доробитися добробуту на взір інших народів” – констатував Кир Андрей.

Наприкінці XIX ст. – у першій третині XX ст. духовенство, зокрема митрополит Шептицький, в соціально-економічній сфері значною мірою керувалося енциклікою Папи Лева XIII “*Rerum Novarum*” (1891 р.) та іншими, у яких сформульовано позицію Католицької церкви щодо принципів “соціальної, економічної і політичної справедливості”, зокрема ідея господарської організації населення, втілення якої священнослужителі сприймали як національний та душпастирський обов'язок. Постулати Апостольського престолу митрополит Шептицький втілював в українському середовищі, на українському ґрунті та галицьких реаліях.

Андрей Шептицький був теоретиком і практиком утвердження християнської соціально-економічної політики церкви. У своїх пастирських листах митрополит висвітлив основні ключові елементи соціально-економічної

доктрини: приватна власність, соціальна рівність, суспільна опіка, справедливість. Митрополит Андрей Шептицький стверджував, що економічна стабільність ґрунтується на приватній власності, яку вважав природним правом людини. Шептицький говорив про рівність людей перед Богом, рівність перед природою, але не є рівними ні положенням, правами, владою... А стремління до абсолютної рівності у всьому, він називав – “утопією”.

Суспільна опіка, на думку митрополита полягала у покращенні долі та матеріального добробуту українців, піднесенні вартості праці, пошуку і забезпечення місцем праці, надання допомоги при оподаткуванню, допомагати безробітним, навчати ощадності, допомагати у торгівлі, та робити інші кроки для забезпечення економічного поступу українців. Наприклад, допомога убогим, на думку митрополита, повинна мати не одноразовий характер, а бути такою, щоб допомогти стати на ноги самостійно, навчити, дати в руки знання, фах. Прикладом була діяльність таких товариств як “Захист ім. Митрополита А. Шептицького для сиріт у Львові”, шпиталь “Народна лічниця”, товариство українських греко-католицьких робітниць “Будучність”. Митрополит допомагав соціальним організаціям, зокрема товариству українських двірників “Воля”, Комітету допомоги українським безробітним при товаристві “Сила” у Львові тощо. Митрополит надавав актуальні поради закордонним заробітчанами, застерігаючи їх від помилок та необдуманих вчинків.

Категорію “справедливості” Андрей Шептицький тісно пов’язував з трудовим законодавством. Зокрема, митрополит стверджував, що кожна працююча людина має право на зарплату та на власний розсуд розпоряджатися нею, а зарплата за працю має бути справедливою. Адже за зароблені кошти робітник може придбати собі землю, якою також може розпоряджатися вільно, оскільки має на неї право власності. Шептицький вважав необхідним контракт про працю, що ґрунтувався би на справедливості між робітником і працедавцем, гідною заробітною платнею, якої повинно вистачати для проживання, харчування тощо. Він вважав, що “неможливий є бит економічний

без моральності, бо є неможливий без суспільного ладу, а ладу суспільного нема, де нема рівноваги прав і обов'язків”.

Митрополит гостро засуджував соціалістів за те, що вони не визнавали право людини на власність. Мали намір дійти до абсолютної рівності економічної і суспільної всіх людей через знесення приватної власності. Кир Андрей також вказував на утопічність комуністичної теорії, яка зробила працюючу людину “невільником суспільності, котрий не має права з своєї праці який-небудь хосен відносин, єсть змушений працювати на саме лиш утриманне”. Засуджуючи так звану “класову боротьбу”, він закликав слідувати закону Божому, який “людей єднає, адже люди всі суть собі братами, природно мають жити не в борбі, але в згоді і любові...”

Велику увагу митрополит приділяв єдності українців, питанню їхнього добробуту, піднесенню економічної культури та проблемам господарського розвитку. Адже вважав економічну самостійність передумовою політичної незалежності нації. А однією з причин бідності українців називав неорганізованість. Крім цього опікувався українськими заробітчанами: “Їдете в незнаний край. За Божою ласкою при добрій а усильній праці можете віднести немалий хосен, заробити досить грошей та не одного хосенного навчитися від Німців, Французів чи Англіїців. Ці народи так високо стоять в культурі, так мудро вміють працювати, і вчитися, що можна много від них навчитися... Тому їдьте, як хочете, але вертайте певно, не лишайтесь на чужині. Вертайте лучші, багатші, вертайтеся з заробленим грошем – з наукою, просвітою, досьвідченєм”.

Блаженніший Любомир Гузар про Кир Андрея казав, що “митрополит знав як бути багатим”. За митрополита Андрея ГКЦ володіла численними земельними угіддями не лише у Львові, а й у Карпатському гірському масиві Горгани та інших місцевостях Галичини. Для того, щоб ці землі правильно використовувалися, приносили прибуток необхідне було ефективне управління. У цьому важливу роль відіграв А. Шептицький, який зумів проявити себе як здібний управлінець та господар. У межах УГКЦ митрополит разом з

підлеглими сформували “неформальний Кабмін”, Центральну адміністрацію Столових дібр ГКЦ у Львові. Генеральним адміністратором митрополит призначив знаменитого економіста, отця-митрата Тита Войнаровського, який відзначав: “Храмає наш національний організм без організації економічної...”. До фінансово-господарських справ митрополит залучав також свого брата Климентія Шептицького, адвоката Євгена Гвоздецького та інших фахівців.

Андрей Шептицький зумів у межах митрополії розвинути зразкову господарку. На земельних угіддях митрополії у карпатському регіоні у Перегінську розвивався нафтовий промисел, сюди приїжджала європейська знать на полювання. Саме на цьому місці знаходилися нафтові вишки митрополії. Паралельно з продажем деревини, митрополія займалася відновленням та збільшенням лісових угідь. Митрополит ініціював створення природоохоронних заповідників, розвиток пасічництва, започаткував форельне господарство. Кир Андрей особисто вів переговори з представниками нафтових товариств “Унія”, “Галіція”, деревообробною компанією “Глесінгер”, а умови співпраці чітко зазначались у договорах. В окремих випадках Кир Андрей боровся з проявами хабарництва між працівниками митрополії та представниками різних компаній. Отримані кошти від співпраці митрополія витратила на покращення місцевої інфраструктури, зокрема на будівництво вузькоколійної залізниці, яка з’єднувала селище Брошнів і село Осмолода у Карпатському регіоні.

Митрополит був зацікавлений у розвитку гірського туризму, який був додатковим джерелом доходу митрополії. У с. Підлютому в мальовничому місці Українських Карпат знаходився відомий гірський курорт з лікувальними джерелами та гряззю. У Підлютому була розташована літня резиденція митрополита – кедрова палата, де залюбки відпочивав митрополит, зокрема й святкував своє 70-річчя. Греко-католицька церква володіла невеликими будинками, які частково влітку здавала в оренду заможним міським жителям. Сюди також приїжджала європейська знать на полювання та відпочинок.

Ще одним важливим напрямом фінансово-господарської діяльності митрополії були операції з нерухомістю. Варто зауважити, що у Андрея Шептицького був інтерес щодо купівлі нерухомості. Маклери персонально повідомляли його, яка земельна ділянка чи будинок продається за вигідну ціну та без національних обмежень. Нерухоме майно митрополія використовувала для потреб Церкви, українських інституцій, благодійних цілей, а також здавали в оренду.

Любомир Гузар у своїх виступах неодноразово підкреслював, що “Митрополит Шептицький розумів що наш нарід, наше село, головно село, не вмiло працювати, що значить, дуже працювали, але не мали результатів”. Андрей Шептицький закликав українців до організованості, підприємливості, ініціативності та творчої праці. Митрополит виступив промотором кооперативного руху. А кооперація в той час була формою організації суспільства: “Кооперація – то потіха народу, то потіха наша. На кооперації в переважній частині спирається добробут народу. Через кооперацію, через організацію, через скупчування наших сил, через порядок і єдність у продукції й торгівлі ми вдесятеро множимо наші економічні сили, наш добробут”. Андрей Шептицький був членом-засновником львівського Краєвого пекарського кооперативу “Хлібсоюз”. Митрополит співпрацював з організаторами кооперативного руху, зокрема з Є. Олесницький, підтримував діяльність кооперативних підприємств, брав участь в урочистях з нагоди Дня кооперації. Кир Андрей констатував: “Нехай будучі покоління возьмуть бо в свої руки торгівлю і промисл, бо слабою завсiди є суспільність, в котрій торгують чужинці”.

Митрополит добре розумів, що важливим завданням тогочасної економіки була націоналізація капіталу, заснування й розвиток фінансових установ. Був президентом та одним з акціонерів страхового товариства “Дністер”. Кир Андрей виступив одним із засновників Земельного банку гіпотечного, до складу якого входило чимало священнослужителів та громадсько-політичних діячів: Єпископ Костянтин Чехович, Єпископ Григорій Хомишин, Володислав

Федорович, Николай Василько, о. Тит Войнаровський, Теофіл Дембицький, Теофіл Кормош, Ярослав Кулачковський, Кость Левицький, Євген Олесницький, Юліан Романчук, Тадей Соловій, Стефан Смаль-Стоцький, Стефан Федак, Микола Шухевич. ЗБГ отримав світове визнання.

Кир Андрей був задіяний у підприємницькій діяльності. В районі Кайзервальду у Львові був піщаний кар'єр (каменоломня), де орендарі видобували пісок. Фактом є те, що у 1922–1923 рр. митрополит Шептицький мав промислове свідоцтво (патент) на так звану “Піскарню”. Кир Андрей був задіяний у будівельному бізнесі Галичини. Реалізував чимало будівельних проектів у спілці з відомим українським архітектором Іваном Левинським Митрополит підтримував українські видання, допомагав власнику видавничого концерну “Українська преса” Івана Тиктора та був одним з акціонерів видавництва “Новий час”.

Андрей Шептицький певний час був співвласником кондитерської фабрики “Фортуна нова”. Він мав необмежене право вести контроль над діловодством фабрики, над усіма справами та інтересами цілого підприємства: “...Християнин, а тим більше священник мусить домагатися якнайстислішого контролю. Контроль вважати за брак довір'я, а навіть за особисту образу є знаком такої примітивності у справах фінансових та економічних, що мусить бути підозріння, що тим самим прикриваємо нелад і невміння провадити справи”. Кир Андрей контролював діяльність і фабрики, і її директора К. Авдикович. Свідченням цього є так звані люстраційні протоколи у вигляді питання-відповіді, адресовані К. Авдикович. Протоколи люстрації фабрики цукорків і помадок “Фортуна нова” переведеної на заряджене Їх Ексцеленції Високопреосвященного Отця Митрополита Андрея гр. Шептицького в днях 12–21 серпня 1925 р. включали наступні питання: “Чи п. Авдиковичева набирає для свого власного ужитку молоко на рахунок фабрики? З яких фондів оплачує п. Авдиковичева свою кухарку і служницю? Чи побрала п. Авдиковичева собі особисто що з сирівців? Чи товар продається кооперативам на гірших умовах ніж жидам?”. Загалом митрополит інвестував у це підприємство понад

46 тис. доларів. Згодом куратором фабрики митрополит призначив свого брата Климентія, а Климентині Авдикович подарував її борги.

Шептицький неодноразово звертався до громадськості із закликом: “Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте...”, підтримував гасло “свій до свого по своє” Митрополит надавав перевагу закуплі товарів українського виробника. Незважаючи на свій високий статус та графське походження, митрополит Андрей Шептицький з великою пошаною, любов’ю, добротою та розумінням ставився до людей, допомагав незалежно від їхнього соціального стану та національності.

“Він була людина, яка вмiла бути багатою” – саме так констатував блаженніший Любомир Гузар. Діяльність Андрея Шептицького була соціально відповідальною. Митрополит думав не лише про сьогодні, а й про майбутнє. Активна організаційно-підприємницька діяльність давала змогу митрополиту бути взірцевим меценатом. Він заснував Національний музей, “Народну лічницю”, духовну академію, намагався створити якомога більше місць праці, скеровував талановиту молодь на навчання та стажування за кордон, підтримував діяльність культурно-освітніх, економічних, соціальних організацій, зокрема закордоном та реалізував багато інших благодійних проєктів. Сьогодні ми вдячні митрополиту за його клопітку працю на благо суспільства, яка є хорошим прикладом для наслідування.